

KURITEGUDE OHVRIKS LANGEMINE EESTIS

Kutt Kommel
Statistikaamet

Eestis on tuhandeid elanikke, kellele saab igal aastal osaks kuritegu või isegi mitu. Millised on need inimrühmad, kes sagedamini ohvriks langevad ja mis võiks olla selle põhjus? Üheseid vastuseid on neile küsimustele pea võimatu anda. Küll on aga võimalik kaasa mõelda, mida saaks teha nii üksikisiku kui ka riigi tasandil, et kuriteo ohvrite arv väheneks ja elukvaliteet riigis tänu sellele paraneks.

Sissejuhatus

2008. aasta lõpus ja 2009. aasta alguses korraldas Statistikaamet Justiitsministeeriumi ja Sotsiaalministeeriumi tellimisel turvalisuse uuringu, mille eesmärk oli koguda andmeid kuritegude ohvrikslangemise, turvatunde ja paarisuhtevägivalla kohta Eestis. Uuring tehti rahvusvahelise kuriteo ohvrite uuringu ICVS (*International Crime Victimization Survey*) eeskujul.

Kuritegude ohvrid

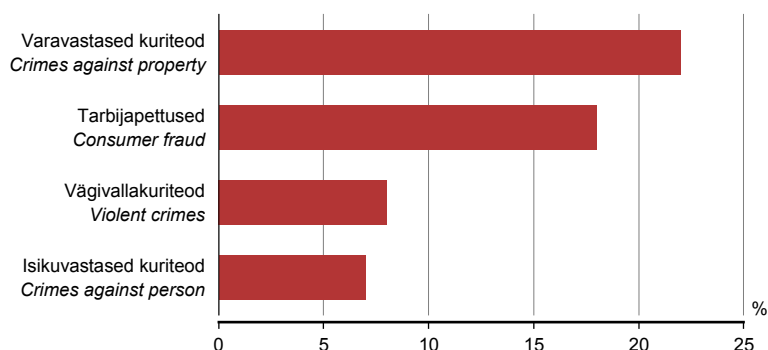
Ohvriuringu andmetel langeb aastas kuritegude ohvriks veerand (26%) 15–74-aastastest elanikkonnast ehk ligikaudu 274 000 inimest.

Võrreldes registreeritud kuritegude statistikaga näitab isiku-uuringute statistika alati suuremat arvu kuritegusid ja nendes kannatanuid. Isiku-uuringu andmed ei saa otseselt võrrelda politseis registreeritud kuritegude arvuga, sest küsitluses võib vastaja märkida kuriteona ka selliseid juhtumeid, mille seadus määratleb väärteona või mille puhul puudub seaduse tähenduses kuriteo koosseis. Teatavat osa erinevustest saab seletada ka asjaoluga, et kõigist kuritegudest elanikud politseile ei teata — valdavalt on põhjus see, et juhtunut ei peeta piisavalt oluliseks. Teisest küljest vaatlevad ohvriuringud üldjuhul ainult seda osa kuritegudest, mille all kannatavad riigi elanikud. Need uuringud ei kajasta kuritegusid, mis pannakse toime näiteks äriühingute ning teiste institutsioonide vastu. Samuti ei kajastata neis näiteks vägivaldseid surmajuhtumeid, sest selle ohvrid ei ole enam elus.

Ohvriks langemine ei jaotu ühtlaselt üle riigi ja selle näitajad erinevad piirkonniti, asulatüübiti ja eri sotsiaalsetes rühmades.

Ohvrid kuriteo liigi järgi

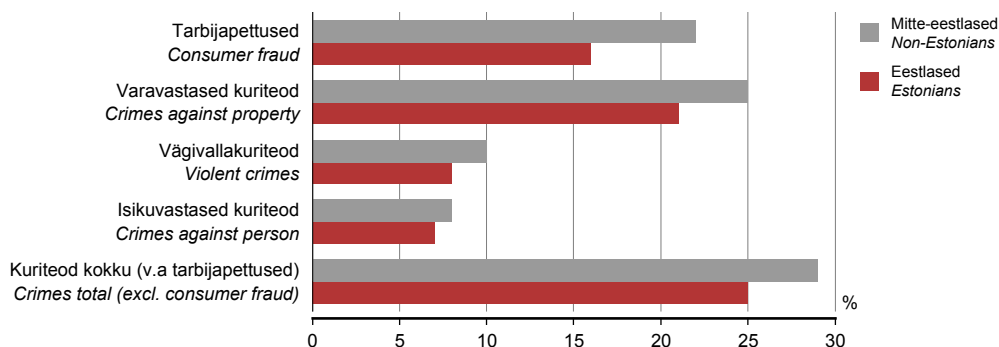
Kõige enam langevad Eesti elanikud varavastaste kuritegude ohvriks. Selliseid inimesi on uuringu andmetel 232 000 (15–74-aastasest elanikkonnast 22%). Sellele järgnevad tarbija-pektuste — 186 000 (18%), vägivallakuritegude — 87 500 (8%) ja isikuvastaste kuritegude — 73 200 (7%) ohvrid. Et samad inimesed võivad langeda mitme kuriteo ohvriks, siis ei anna siinne liigitus kokku 100%. Samuti kattub neis liigitustes osa kuritegusid, näiteks röövimised on nii varavastased kui ka vägivallakuriteod.

Joonis 1. Ohvrid kuriteo liigi järgi, 2008–2009*Figure 1. Victims by type of offence, 2008–2009*

Üldjuhul langetakse kuritegude ohvriks sagedamini linnalistes asulates (31% linnaliste asulate elanikest) ja veidi vähem maa-asulates (23%). Erinevusi on märgata ka piirkonniti. Kõige suurem on näitaja Viru õiguskaitse piirkonnas (32% piirkonna elanikest) ja kõige väiksem Lõuna õiguskaitsepiirkonnas (20%). Arvu poolest langetakse kõige enam kuritegude ohvriks Harju maakonnas ehk Põhja õiguskaitsepiirkonnas (118 000) ja kõige vähem Lääne õiguskaitsepiirkonnas (43 000 inimest). Lõuna ja Viru õiguskaitsepiirkonnas on need näitajad vastavalt 54 000 ja 58 000 inimest. Kui arvulisi erinevusi võib seletada inimeste kontsentratsiooniga piirkonnas, siis protsentuaalsetel erinevustel on nii sotsiaal-kultuurilised kui ka korrakaitsest tulenevad tagamaad.

Piirkondi võrreldes on märgata, et vägivallakuritegude osatähtsus on kõrgem Viru õiguskaitsepiirkonnas (13%, mujal on see 7–8%). Varavastaste kuritegude osatähtsus on jällegi väiksem Lõuna õiguskaitsepiirkonnas (17%, teistes piirkondades 20–27%). Tarbijapettuste ohvriks langemise osatähtsus on suurem Viru (24%) ja Põhja (20%) ning väiksem Lääne (14%) ja Lõuna õiguskaitsepiirkonnas (13%). Kui isikuvastased kuriteod jaotuvad maa- ja linnaasulates üldjoontes võrdselt (7%), siis suurem erinevus tuleb sisse varavastaste kuritegude puhul, maa-asulates on see 19% ja linnalistes asulates 24%. Linnadest paistab silma Tallinn, kus 28% elanikest on viimase 12 kuu jooksul langenud varavastaste kuritegude ohvriks. Tarbijapettuste tase on samuti veidi kõrgem linnalistes asulates — 19%, maa-asulates oli see 15%.

Rahvuse ja kodakondsuse järgi on üldine tendents, et eestlased ja Eesti kodakondsusega isikud langevad kuritegude ohvriks veidi vähem kui mitte-eestlased ja Eesti kodakondsuseta isikud.

Joonis 2. Kuritegude ohvrid rahvuse järgi, 2008–2009*Figure 2. Crime victims by ethnic nationality, 2008–2009*

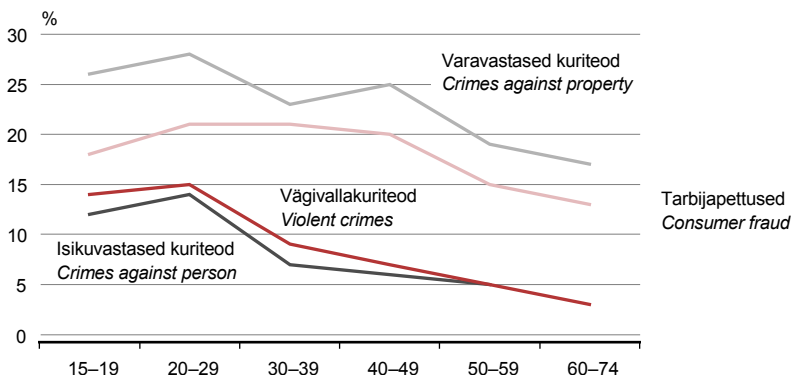
Eestlaste puhul tähendab rahvuskuuluvus üldjoontes ka seda, et eesti keelt kasutatakse iga päev, seepärast võib öelda, et eesti keeleruumis elavad inimesed satuvad kuritegude ohvriks harvemini kui need, kes räägivad muid keeli. Vahe on kõige suurem tarbijapettuste puhul (6%). Mitte-eestlased võivad rääkida eesti keeles või olla muukeelsed. Võib siiski eeldada, et igapäevaelus suhtlevad mitte-eestlased mõnes muus keeles. Kuigi vahe ei ole suur, tuleb tõdeda, et eesti keelt mittekönelevad elanikud langevad kuritegude ohvriks paraku sagedamini.

Kui võrrelda eri haridustasemega inimeste kuritegude ohvriks langemist, siis ei ole nende vahel suuri erinevusi märgata. Üldiselt jäävad kõikumised ühe või kahe protsendi piiridesse. Siiski langevad kõrgema haridusega inimesed veidi rohkem tarbijapettuste ohvriks (21%) võrreldes keske- (17%) ja põhiharidusega inimestega (16%). Selle põhjus võib olla ka asjaolu, et kõrgema haridusega inimesed avastavad enda suhtes toime pandud tarbijapettusi enam. Täpsemalt ei võimalda uuring selle põhjustele valgust heita.

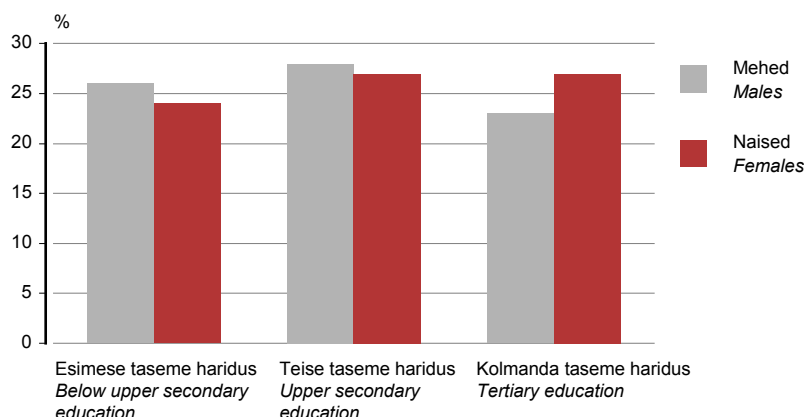
Kui vaadelda eri vanusegruppe, siis on selge tendents, et ohvriks langemine tõuseb kuni kahekümnendate eluaastateni ja hiljem vanuse suurenedes üldjuhul langeb. Pärast kahekümnendaid eluaastaid langeb järsult, st poole võrra isikuvastaste kuritegude osatähtsus (14%-st 7%-ni). Hiljem jätkub langus aeglasemas tempos. Sellest erinev on tarbijapettuste osatähtsus, mis püsib üle 20% kuni viiekümnendate eluaastateni ja hakkab siis langema. Vanusest tulenevad tõusud ja langused on küllalt tõenäoliselt seotud inimese eluviisi ja selle muutustega. Isikuvastased kuriteod on sagedasemad eluperioodil, mil liigutakse palju väljas ja langus tekib siis, kui hakatakse rohkem kodule pühenduma. Tarbijapettuste lõksu langemine kattub elanike aktiivsemate tööaastatega. Keskeas, kui inimesed teenivad ja ka tarbivad aktiivsemalt, langevad nad ka sagedamini tarbijapettuste ohvriks. Varavastaste kuritegude ohvrite osatähtsuses on aga omad tõusud ja langused — üks kõrgem periood kahekümnendates ja üks neljakümnendates eluaastates inimestel. Võib oletada, et kolmekümnendates eluaastates inimesed seavad sisse kodu ja alles soetavad omale vara, mistõttu on nad selle suhtes ka valvsamad ning on seetõttu kurjategijatele raskem saak kui veidi nooremad või vanemad inimesed. Viiekümnendates eluaastates ja vanemas eas inimeste puhul varavastaste kuritegude ohvrite arv jällegi väheneb. Seda võib seostada inimeste tarbimisharjumuste muutusega — vanemas eas inimesed tarbivad vähem, mistõttu pakuvad nad ka kurjategijatele vähem huvi.

Joonis 3. Kuritegude ohvrid vanuserühma järgi, 2008–2009

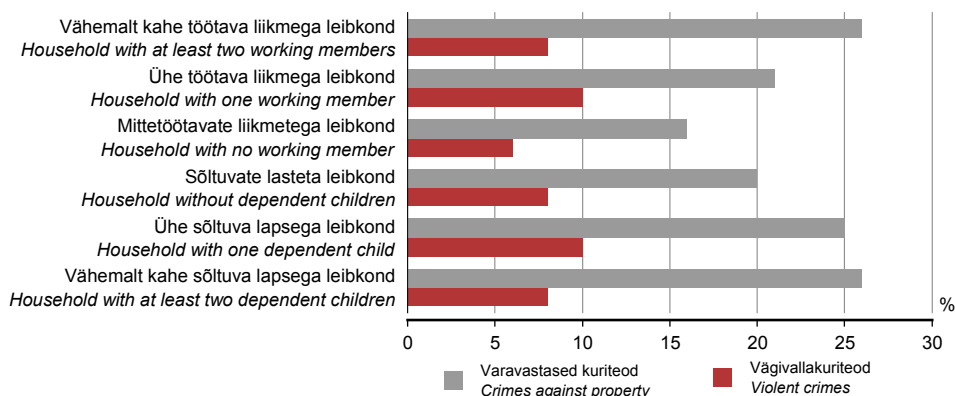
Figure 3. Crime victims by age group, 2008–2009

Kuritegude ohvriks langemine on peale vanuse seotud ka sooga. Kui kahekümnendate eluaastateni on meeste osatähtsus kuriteo ohvrite seas suurem, siis kolmekümnendates ja neljakümnendates eluaastates väheneb meeste osatähtsus naistest kiiremini ning naistest saavad kuritegude ohvrid juba sagedamini. Pärast viiekümnendaid eluaastaid liigub meeste ja naiste osatähtsus taas sarnasele tasemele. Soolised erinevused paistavad välja ka eri haridustasemega ohvrite seas.

Joonis 4. Kuritegude ohvrid soo ja hariduse järgi, 2008–2009*Figure 4. Crime victims by sex and education, 2008–2009*

Kui meeste osatähtsus on ohvriks langenute hulgas suurem esimese ja teise haridustaseme juures ehk enne kõrghariduse omandamist, siis naiste osatähtsus suureneb märgatavalt kõrgharidusega elanike seas. Et kõrgem haridus tähendab üldiselt hilistes kahekümnendates või vanemaid inimesi, siis langeb see näitaja kokku samade vanuserühmade erinevustega ja võiks öelda, et selles vanuses naised on ka üldiselt sagedasemad kuriteo ohvrid. Teise haridustasemega (ehk keskharidusega) inimesi on elanikkonnas rohkem (üle poole), mis tähendab, et kõrgharidusega naised on paraku meestest sagedamini kuritegude ohvrid. Ku meeste osatähtsus kõrgema hariduse juures on 23%, siis naiste puhul 27%, mis tähendab neljaprotsendilist vahet.

Joonis 5. Vägivalla- ja varavastased kuriteod leibkonna liigi järgi, 2008–2009*Figure 5. Violent crimes and crimes against property by type of household, 2008–2009*

Tõsiasi on, et ka leibkonnatüübiti satutakse kuritegude ohvriks erinevalt. Sõltuvate lastega leibkonnad langevad varavastaste kuritegude ohvriks lasteta leibkondadest sagedamini. Lastega leibkondade puhul on see näitaja üle 25%, lasteta leibkondade puhul 20%. Vägivallakuritegude puhul on see erinevus väike (2%) ja puudutab just ühe lapsega peresid.

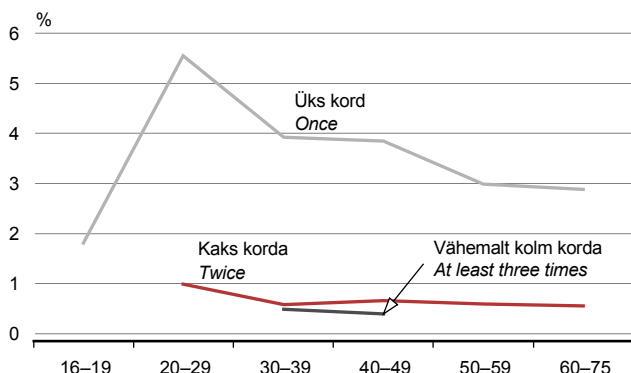
Töötavate ja mittetöötavate pereliikmetega leibkondade puhul on märgata, et varavastaste kuritegude ohvrite osatähtsus suureneb koos töötavate pereliikmete arvuga. Kui mittetöötavate liikmetega peredes langeb aasta jooksul varavastaste kuritegude ohvriks 16% elanikest, siis ühe töötava liikme puhul on see näitaja 21% ja kahe töötava liikme puhul koguni 26%. Vägivallakuritegude puhul on samuti tendents, et töötavate liikmega pered langevad ohvriks veidi sagedamini (10% ühe ja 8% kahe töötava inimesega peres) kui mittetöötavatega (6%).

Mitu korda sama kuriteo ohvriks langemine

On täheldatud, et samad inimesed võivad langeda ka mitme kuriteo ohvriks. Kas saab aga rääkida sellest, et niisugusele kumulatsioonile on iseloomulikud teatud inimgrupid või geograafilised piirkonnad? Kuigi enamasti langetakse samasse liiki kuuluva kuriteo ohvriks üks kord, on siiski inimesi, kes langevad ohvriks mitu korda. Ohvriuringu põhjal on teatud määral võimalik leida seoseid inimeste vahel, kes on ohvriks langenud kaks, kolm või rohkem korda. Üldjoontes on umbes 4%-l inimestest oht langeda sama kuriteo ohvriks kaks korda ja umbes 2%-l vähemalt kolm korda.

Joonis 6. Sama kuriteo ohvriks langemise osatähtsus vanuserühma järgi, 2008–2009

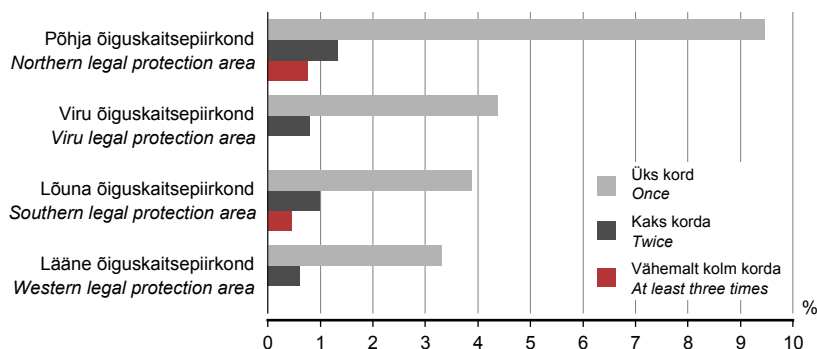
Figure 6. Share of victimisation by one and the same type of crime by age group, 2008–2009

Võrreldes mitu korda sama kuriteo ohvriks langenuid üks kord ohvriks langenutega on selge tendents, et kui üks kord ohvriks langenute arv vanuse suurenedes väheneb, siis vähemalt kaks korda sama kuriteo ohvriks langenute arv püsib üsna muutumatuna. Nagu ohvriks langemise puhul üldiselt, on üks kord (aga ka kaks korda) ohvriks langenute arv kõige suurem kahekümnenendes eluaastates inimeste hulgas ja see väheneb hiljem endistviisi. Kuigi langus vanuse suurenedes vähesel määral kõigi ohvriks langenute puhul jätkub, jääb see lõpuks püsima justkui ühele kriitilisele piirile, millest allapoole see enam langeda ei taha. Ühel korral sama kuriteo ohvriks langenute puhul on see piir umbes 30 000, kahel korral umbes 6000 ja vähemalt kolmel korral 3500 inimest.

Joonis 7. Sama kuriteo ohvriks langemise osatähtsus õiguskaitsepiirkonna järgi, 2008–2009

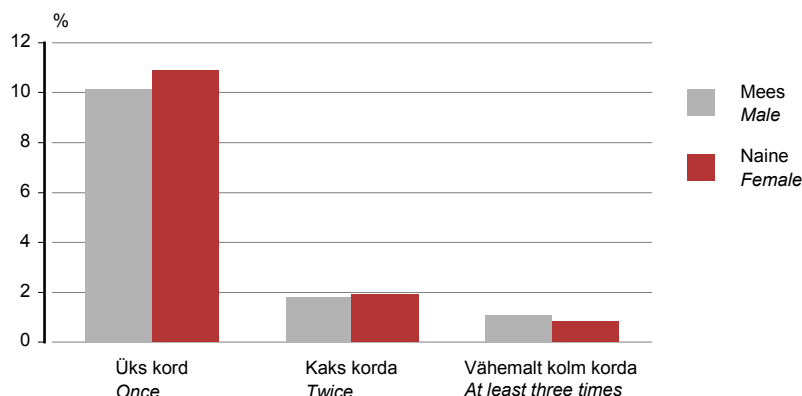
Figure 7. Share of victimisation by one and the same type of crime by legal protection area, 2008–2009

Erinevused sama kuriteo ohvriks lagemise puhul ilmnevad ka õiguskaitsepiirkondades. Kõige suurema osatähtsusega selles on Põhja õiguskaitsepiirkond ehk Tallinn ja Harjumaa. Sellele järgneb Viru õiguskaitsepiirkond (Ida- ja Lääne-Virumaa), seejärel Lõuna (Tartu, Võru, Valga, Viljandi, Jõgeva, Põlva maakond) ja Lääne õiguskaitsepiirkond (Pärnu, Lääne, Saare, Hiiu, Järva, Rapla maakond). Kui Põhja õiguskaitsepiirkond on ees kõigis jaotustes, siis kaks korda ohvriks langenute hulk on suurem üllatuslikult Lõuna, aga mitte Viru õiguskaitsepiirkonnas. Vähemalt kolm korda sama kuriteo ohvriks langenute osatähtsus on aga üllatavalt madal mitte ainult Lääne, vaid ka Viru maakonnas. Kahjuks ei luba vastanute liiga vähene hulk nende osatähtsusi piisavalt täpselt hinnata.

Joonis 8. Sama kuriteo ohvriks langemise osatähtsus soo järgi, 2008–2009

Figure 8. Share of victimisation by one and the same type of crime by sex, 2008–2009

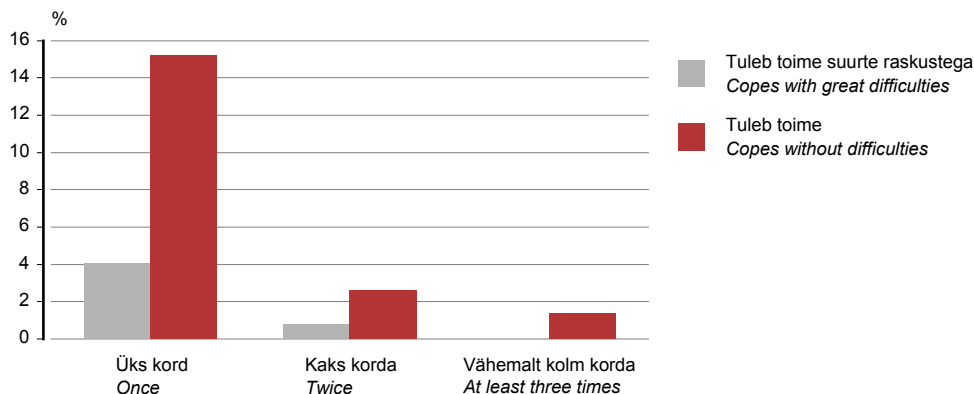

Soo järgi ei ole erinevused suured, kuigi ühel korral ohvriks langenute seas on märksa rohkem naisi. Ootuspärane on mitu korda ohvriks langemine ka hariduse järgi: ühel, kahel ja kolmel korral ohvriks langemise korral on esirinnas teise haridustasemega (peamiselt keskhariidusega) inimesed. Põhjus on juba varem mainitud asjaolus: selles rühmas on kõige enam inimesi. Sellele järgnevad nii ühe, kahe kui ka vähemalt kolme ohvriks langemisega kõrgema ehk kolmanda haridustasemega inimesed, seejärel esimese ehk põhi- või sellest madalama haridusega inimesed. Kui teha võrdlus haridusgruppide vahel, siis selgub, et teise haridustasemega inimeste puhul on üks kord ohvriks langenute osatähtsus paar protsendipunkti väiksem kui teistel.

Võttes kuritegude ohvriks langemise aluseks leibkonna toimetuleku, võib näha üsna suurt erinevust toimetulevate ja suurte raskustega toimetulevate leibkondade vahel. Toimetulevad leibkonnad langevad kuritegude ohvriks pea neli korda rohkem.

Joonis 9. Sama kuriteo ohvriks langemise osatähtsus leibkonna toimetuleku järgi, 2008–2009

Figure 9. Share of victimisation by one and the same type of crime by subsistence of household, 2008–2009

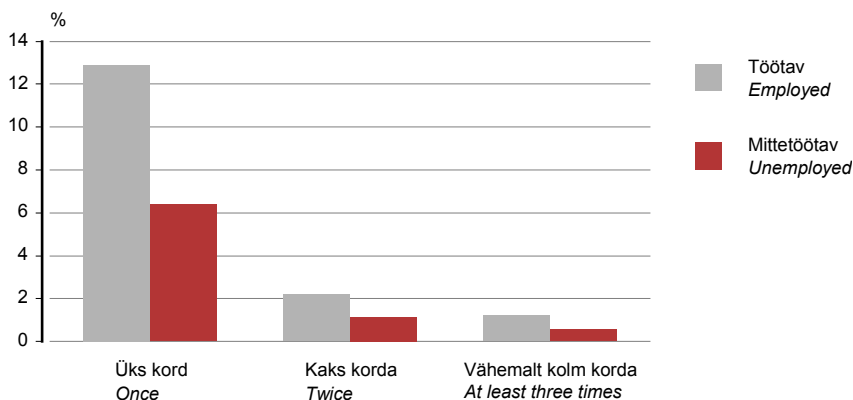

Kui ühel korral langeb kuritegude ohvriks üle 15% toimetulevaist leibkondadest, siis raskustega toimetulevaid on nende seas kõigest 4%, peaaegu samasugune suhe on ka mitu korda sama kuriteo ohvriks langenuil.

Suur on vahe kuritegude ohvriks langemisel ka töötavatel ja mittetöötavatel elanikel. Hoolimata sellest, kas tegu on ühe- või mitmekordse ohvrikslangemisega, on vahe umbes kaks korda.

Joonis 10. Sama kuriteo ohvriks langemise osatähtsus majandusliku aktiivsuse järgi, 2008–2009

Figure 10. Share of victimisation by one and the same type of crime by economic activeness, 2008–2009

Kuriteo ohvriks langemise põhjus võib olla juhuslik, kui satutakse olema vales kohas, paljudele ohvrikslangemistele võib aga kaasa aidata ka hooletus või väljakutsuv käitumine. Autosse nähtavale kohale jäetud väärtuslik ese või konflikti tekkida laskmine tänaval võib olla tingitud inimese tähelepanematusel ja nii langetaksegi ohvriks. Võib eeldada, et ilma raskusteta toimetulevatel peredel on peamiselt kaks kuritegevust soodustavat faktorit. Neil on materiaalselt väärtuslikke asju, mille pärast nad kurjategijatele ahvatlevad on ja neil on tõenäoliselt rohkem võimalusi ka ringi liikuda, mistõttu võivad nad kergemini juhtuda sinna, kus kurjategijad neile võivad peale sattuda. Samasugust loogikat võib kasutada ka töötavate ja mittetöötavate inimeste puhul. Mittetöötavad inimesed on tõenäoliselt rohkem kodus, sest meelelahutus kodust väljas

nõuab enamasti ka väljaminekuid ja samuti on neil ka tõenäoliselt vähem vara, mis kurikaeltele huvi pakub.

Kuritegude puhul tasub tähelepanu pöörata ka sellele, missugused eri liigist kuriteod kipuvad ette tulema samadel inimestel. Ohvriuringu andmeid analüüsides on võimalik leida üks olulisem seos — üle 13 000 leibkonna langeb aastas nii autost varastamise kui ka autovandalismi ohvriks. Üle 23% leibkondade puhul, kes langevad autovandalismi ohvriks, varastatakse autost ka asju. Neist juhtumeist on ainult väga väike osa niisugused, mis omavahel ei kattu, st enamasti on tegu sama juhtumiga. Vargused autodest käivad kaasas veel mitme teise varavastase kuriteo liigiga, näiteks vargused varjualusest või garaažist ja varguskatsed kodudest.

Kokkulangevusi eri kuritegude vahel on võimalik leida veelgi, kuigi mitte väga täpselt. Tihti langevad kokku ka koduvargus ja jalgrattavargus. Sageli saavad samadele inimestele osaks ka kallaletungid ja isiklike asjade vargused.

Kokkuvõtteks

Võib järeldada, et kuritegude ohvriks langemine ei sõltu üksnes piirkondade rahvastatuse tasemest või sotsiaal-kultuurilisest elukeskonnast, vaid on suuresti seotud ka inimese enda tegevuse ja eluviisiga. Et paljude kuritegude ajend on materiaalsed tagamaad ehk soov omandada materiaalseid hüvesid, siis on kuritegude objektid ehk potentsiaalsed ohvrid just need, kellelt on midagi võtta või kes on tekitanud kellelegi mingisuguse probleemi. Teine oluline faktor on asjaolu, et teo toimepanija peab oma ohvri leidma ja talle ligi pääsema. Kolmas ja mitte vähem oluline faktor teo toimepanemisel on asjaolu, et see peab olema teo tegijale piisavat ohutu ehk teisiti väljendatuna saadav kasu ja võetav risk peavad olema proportsioonis. Kahtlemata on võimalik leida palju vastupidiseid näiteid, kus tegu on ajendatud kas joobest, anormaalset meelteisundist või on lihtsalt toime pandud hetkeimpulsi ajel ja kätkeb kõike muud kui läbimõeldud tegu. Üldine nimetaja nende tegude puhul on, et teo toimepanija tunneb ennast pärast kuriteo toimepanemist tunduvalt paremini kui enne, sõltumata sellest, kas tegu ise on riigis kriminaliseeritud või mitte.

Sama moodi võib vaadata kuriteole ka teo objekti ehk potentsiaalse ohvri seisukohast. Objektile on mingi hüve, mida teo toimepanija soovib, samuti võib objekt põhjustada mingeid probleeme (näiteks on tal võimaliku kurjategija üle võim, millest soovitakse vabaneda, või põhjustab objekt talle koguni füüsilist valu). Teiseks peab potentsiaalne ohver olema teo toimepanijale kättesaadav. Kuritöö ajend võib olla ka näiteks tühjalt seisev maja või lihtne juurdepääs sellele. See tähendab aga ka, et kuritegu ei saa juhtuda, kui võimalik teo toimepanija kas ei pääse objektile ligi või lihtsalt ei leia teda. Kui ligipääs võimalikule ohvrile on tehtud potentsiaalsele teo toimepanijale kas võimatuks või väga raskeks (näiteks turvameetmete abil) või ta ei oma objekti kohta piisavalt infot (näiteks ei tea, et hoones on midagi varastamisväärset) või ka seda, et ta ei tea objekti asukohta, siis võib see olla piisav põhjus võimaliku kuriteo ärahoidmiseks.

Statistiliselt on ohvriks langemiste üks iseloomulikku jooni, et seal kus midagi juhtub, võib veel juhtuda. Kuritegude ohvrite puhul võib märgata, et kui näiteks kuhugi on sisse murtud, siis on tihti ära viidud ka midagi, mille pärast ei ole sinna mindud. Seal, kus üks asi on tõmmanud kurjategija tähelepanu, on toimunud veel midagi, mida kurjategijal algselt mõttes ei olnud. Sellest tulenevalt on kuritegude ärahoidmine ja ohvrikslangemise vähendamine kompleksne tegevus. See peaks kätke elanike teavitamist sellest, milline võib olla nende endi osa kuritegude ohvriks langemisel, et nad oskaksid enda osa selles hinnata ja kui võimalik, siis vähendada. Kuritegevuse vähendamisel on oluline osa ka elanikkonna väärtushinnangute ja elatustaseme tõusul. Eri elatustasemetega sotsiaalsete kihtide olemasolu on samuti üks potentsiaalse kuritegevuse allikas. Piisav sissetulek ja sotsiaalse rahulolu miinimumi tagamine aitab seevastu vältida ka olukordi, kus ollakse sunnitud minema kuritegelikule teele. Väärtushinnangute tõus ei tähenda mitte ainult teatud tegude (näiteks autoriõiguse objektide internetist allalaadimise) disrespekti või teadmist selle kriminaalsest olemusest, vaid ka teiste inimeste omandi, eluviisi ja kommete austamist ning nende loomingu tunnustamist.